

Onbeperkt toegang tot recht?

Slachtoffers met een licht verstandelijke beperking in de strafrechtsketen

Nienke Spaan

Hendrien Kaal

Hogeschool Leiden
Zernikedreef 11
2333 AK Leiden
071 – 518 88 00

Onderzoek uitgevoerd door het lectoraat 'LVB en jeugdcriminaliteit' van Hogeschool Leiden/Expertisecentrum William Schrikker in opdracht van het WODC, ministerie van Veiligheid en Justitie

Voorwoord

De afgelopen jaren is er in toenemende mate aandacht gekomen voor mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB) in de strafrechtsketen. Tot voor kort bleef deze aandacht beperkt tot delinquenten met een LVB. Naar aanleiding van de ontwikkelingen omtrent de bescherming van kwetsbare slachtoffers in de strafrechtsketen was er behoefte aan een verkennend onderzoek naar de mate waarin slachtoffers met een LVB in staat gesteld kunnen worden hun rechten te effectueren en beschermd kunnen worden tegen secundaire victimisatie. Het voorliggende onderzoek, uitgevoerd in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Veiligheid en Justitie, is hiervan het resultaat.

Het onderzoek ten behoeve van het rapport is uitgevoerd door Nienke Spaan en ondergetekende, beiden, als respectievelijk docent-onderzoeker en lector, verbonden aan het Lectoraat 'LVB en Jeugdcriminaliteit' van de Hogeschool Leiden i.s.m. de William Schrikker Groep.

Aan de totstandkoming van dit rapport hebben vele mensen een bijdrage geleverd. Allereerst willen wij de mensen bedanken die bereid waren hun ervaringen en inzichten met ons te delen in een interview (bijlage 1 en 2) of deel te nemen aan de expertmeeting (bijlage 3). Zonder hun medewerking was dit onderzoek onmogelijk geweest.

Daarnaast willen we de mensen bedanken die een bijdrage hebben geleverd aan de ontwikkeling van de onderzoeksmethode en -materialen. Lesley van Scheppingen hielp met het in kaart brengen van de juridische procedures, Gabry Vanderveen en Rogier de Groot waren verantwoordelijk voor de visuele stimuli voor de interviews en de bijbehorende instructies voor de interviewers. De hiertoe ontwikkelde stroomschema's werden op juistheid gecontroleerd door Prof. mr. dr. Martin Moerings; mr. Jaitske Roosma MSc en Michel Nederstigt, operationeel expert tactische opsporing.

Ook zijn we dank verschuldigd aan de mensen die een bijdrage hebben geleverd aan de dataverzameling. Corine Balder heeft het leeuwendeel van de interviews afgenomen, en heeft zich hier met verve aan gekweten. Zij werd geholpen door Lesley, Rogier en Sebastiaan van Midden. Rogier was daarnaast verantwoordelijk voor de organisatie van de expertmeeting. De geluidsopnamen werden getranscribeerd door Matthijs Verschuure, Alan Beijlen en Karlijn Klei. Bij het zetten van de diverse puntjes op de i werden wij geholpen door de stagiairs bij het lectoraat, Gina van der Wal en Koen Zeelenberg.

Bijzondere dank willen wij tenslotte graag uitspreken aan de voorzitter en de leden van de begeleidingscommissie voor de constructieve manier waarop zij tijdens het onderzoek hebben geadviseerd. De commissie bestond uit:

- dr. R.S.B. Kool, Universiteit Utrecht (voorzitter)
- dr. J.C.H. Douma, Landelijk kenniscentrum LVB
- mr. J. ten Hoop, Openbaar Ministerie / Arrondissementsparket Rotterdam
- W.M. Jakobsen MSc., Ministerie van Veiligheid en Justitie / DSP
- mr.drs. P. van der Valk - van Ginneken, Nationale politie
- drs. A. ten. Boom, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum

Dr. H.L. (Hendrien) Kaal
projectleider
Leiden, 28 maart 2015

Samenvatting

Aanleiding

Slachtoffers van strafbare feiten hebben, afhankelijk van het soort delict en van welke fasen van het slachtoffertraject zij doorlopen, verschillende rechten en kunnen een beroep doen op verschillende vormen van ondersteuning. In november 2015 wordt de Europese richtlijn (2012/29/EU) met minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers geïmplementeerd. Aan de hand van de individueel beoordeelde mate van kwetsbaarheid van het slachtoffer moeten maatwerk en waar nodig passende (extra) beschermingsmaatregelen geboden worden. Dit alles heeft als doel slachtoffers te helpen bij het uitoefenen van hun rechten en te beschermen tegen bijvoorbeeld secundaire victimisatie. De kwetsbaarheid van slachtoffers heeft te maken met verschillende factoren zoals de aard van het delict en persoonlijke kenmerken. Een kenmerk dat slachtoffers extra kwetsbaar kan maken is de aanwezigheid van een licht verstandelijke beperking (LVB). In deze context is in opdracht van het WODC onderzoek gedaan naar de vraag:

Hoe kunnen slachtoffers met een licht verstandelijke beperking (LVB) daar waar nodig ondersteund worden in het effectueren van hun rechten en beschermd worden tegen secundaire victimisatie?

Het effectueren van rechten staat in dit rapport daarbij niet gelijk aan het daadwerkelijk gebruikmaken van deze rechten. Wanneer iemand goed geïnformeerd en weloverwogen ervoor kiest een mogelijkheid niet te benutten, wordt dit ook beschouwd als het effectueren van een recht. Onder secundaire victimisatie van slachtoffers wordt in dit onderzoek verstaan de verergering van het leed of de schade van het slachtoffer door het strafproces. Secundaire victimisatie in de vorm van herhaald slachtofferschap is niet meegenomen.

Licht verstandelijke beperking

In dit onderzoek wordt van een LVB gesproken bij een IQ tussen de 50 en de 85 in combinatie met een beperkt aanpassingsvermogen en bijkomende problematiek. Mensen met een LVB hebben doorgaans problemen met het functioneren van het werkgeheugen, aandacht en concentratie, redeneren, begrip en woordenschat, conceptualiseren, rekenen en ruimtelijk inzicht. In de praktijk heeft men vaak moeite met zaken als communicatie, zelfverzorging, zelfstandig wonen, gebruik maken van voorzieningen, het nemen van beslissingen, werk, ontspanning, gezondheid of veiligheid. Daarbij loopt de sociaal-emotionele ontwikkeling vaak achter op de cognitieve ontwikkeling.

De ontwikkeling op verschillende vlakken loopt bij mensen met een LVB vaak niet synchroon (disharmonisch profiel). De bijkomende problematiek en de resulterende (gedrags-)kenmerken zijn divers. Het is dan feitelijk ook niet zo dat er gesproken kan worden over 'de problematiek' van mensen met een LVB. Een LVB is doorgaans niet herkenbaar aan fysieke of duidelijke gedragskenmerken. Het gebrek aan uiterlijke kenmerken en de disharmonische ontwikkeling leiden vaak tot onderschatting van de problematiek en daarmee tot overvraging van de persoon met een LVB.

De prevalentie van een LVB is moeilijk vast te stellen maar schattingen lopen uiteen van 350 duizend tot circa 1,6 miljoen Nederlanders. Het aantal zorgvragers wordt geschat op circa 100 duizend. Een

groot deel van de mensen met een LVB heeft dus geen professionele ondersteuning. Gezien de heterogeniteit van de groep mensen met een LVB is ook niet in algemene zin te stellen welke gevolgen hun beperking zal hebben en welke ondersteuning men nodig heeft. Professionele ondersteuning is nodig wanneer ondersteuning in het eigen netwerk tekortschiet. Bovendien is (extra) ondersteuning vooral nodig wanneer er sprake is van onduidelijkheid en stress.

Slachtofferschap en secundaire victimisatie bij mensen met een verstandelijke beperking

Precieze cijfers over slachtofferschap bij mensen met een LVB zijn aan de hand van literatuur niet te geven. De schattingen lopen uiteen maar het risico op slachtofferschap wordt vaak minimaal twee keer zo hoog geschat als voor normaalbegaafde mensen. Duidelijk is dat mensen met een (lichamelijke en/of verstandelijke) beperking al vanaf hun jeugd vaker slachtoffer worden. Een relatief hoge prevalentie van mensen met een LVB onder slachtoffers leidt niet automatisch tot meer contact met de strafrechtsketen: hiervoor is immers vaak nodig dat men zichzelf als slachtoffer herkent en overgaat tot melding of aangifte, en dit is bij mensen met een LVB relatief vaak niet het geval. Slachtoffers met een LVB worden in de literatuur doorgaans ook als kwetsbaarder gezien voor secundaire victimisatie.

Onderzoeksopzet

In dit verkennende onderzoek zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

- 1a. *In hoeverre hebben slachtoffers met een LVB moeite met het effectueren van hun rechten als slachtoffer?*
- 1b. *In hoeverre is de schriftelijke communicatie vanuit de strafrechtsketen geschikt voor slachtoffers met een LVB?*
- 1c. *Hoe vindt herkenning van LVB bij slachtoffers nu plaats binnen politie, Slachtofferhulp en justitiële uitvoeringsorganisaties?*
- 2a. *Welke lessen kunnen worden geleerd uit de kennis en werkwijze van aanpalende werkvelden binnen en buiten de justitiële keten, om zo te komen tot handvatten voor het versterken van de positie van slachtoffers met een LVB?*
- 2b. *Hoe zouden verbeteringen in de schriftelijke communicatie kunnen worden aangebracht?*
- 2c. *Hoe kan de herkenning van een LVB verbeterd worden, zodanig dat aangepaste ondersteuning ook gebruikt wordt voor een ieder die dat nodig heeft?*
3. *Komen er gaande het onderzoek andere groepen slachtoffers aan het licht met (deels) vergelijkbare problematiek die eveneens gebaat zouden kunnen zijn bij signalering en vergelijkbare ondersteuning? Onderscheidt de LVB-doelgroep zich van andere kwetsbare doelgroepen, en rechtvaardigt dit een specifieke aandacht voor LVB problematiek in het slachtofferbeleid?*

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is een aantal stappen doorlopen. Allereerst is gezocht naar literatuur over procedures rondom de rechten van slachtoffers in combinatie met de kenmerken van een LVB. Vervolgens zijn 31 interviews gehouden met relevante actoren verspreid over de strafrechtsketen: medewerkers van politie, het OM, Slachtofferhulp Nederland, advocaten die rechtsbijstand bieden aan slachtoffers, een rechter-commissaris (RC), een strafrechter en een medewerker van het Schadefonds Geweldsmisdrijven. Deze interviews zijn gehouden met gebruik van visueel stimulusmateriaal (*diagrammatic elicitation*) in de vorm van een stroomschema van het straf-

rechtsproces met daarin aangegeven de rechten van en keuzemomenten voor het slachtoffer. Deze interviews richtten zich primair op het bezien waar problemen worden gezien voor slachtoffers met een LVB.

Om handvatten te kunnen bieden voor de verbetering van de positie van slachtoffers met een LVB en het bevorderen van de herkenning van de doelgroep is verder te rade gegaan bij werkvelden met deskundigheid op het gebied van een LVB. Hierbij is de nationale en internationale literatuur benut en is een achttal interviews gehouden met deskundigen op het gebied van LVB-problematiek. Dit waren respondenten met een voornamelijk wetenschappelijke achtergrond, respondenten met deskundigheid vanuit hun dagelijkse werkervaring en een ervaringsdeskundige.

De analyse van de literatuur en de interviews leidde tot het formuleren van een reeks knelpunten en oplossingsrichtingen. Deze zijn in een expertmeeting voorgelegd aan deskundigen uit de strafrechtsketen en op het gebied van LVB, met de vraag te kijken naar herkenbaarheid, urgentie en haalbaarheid.

Ten slotte zijn enkele schriftelijke uitingen (formulieren, websites, brieven) vanuit de strafrechtsketen gericht op het slachtoffer voorgelegd aan een drietal deskundigen op het gebied van communicatie met mensen met een LVB. Hen is gevraagd om te beoordelen hoe begrijpelijk deze zijn voor slachtoffers met een LVB en suggesties te doen voor verbetering.

Knelpunten

Ook voor slachtoffers zonder LVB is het slachtoffertraject niet eenvoudig. Eerder onderzoek heeft verschillende knelpunten aangewezen voor slachtoffers in het algemeen. Verondersteld mag worden dat de hier gevonden onverminderd gelden voor slachtoffers met een LVB. In dit rapport ligt de focus bij de beschrijving van de knelpunten dan ook op waar knelpunten en risico's (in versterkte mate) gezien worden specifiek voor slachtoffers met een LVB.

Bij de beschrijving van de gevonden knelpunten is deels de volgorde van het slachtoffertraject aangehouden, met achtereenvolgens de pre-aangifte en aangifte, het opsporingsonderzoek en de vervolging en tenslotte de berechting en tenuitvoerlegging. Deze fasegewijze beschrijving wordt echter voorafgegaan door een drietal thema's die door het hele slachtoffertraject spelen, namelijk herkenning, communicatie, en ondersteuning.

Herkenning

Herkenning van een LVB is belangrijk voor een passende benadering van het slachtoffer. Het komt ook in de strafrechtsketen voor dat mensen met een LVB over het hoofd worden gezien. De professionals overschatten hierbij mogelijk hun eigen vaardigheden in het herkennen van een LVB. Nergens in de keten bleek sprake te zijn van actieve signalering. Hoewel de respondenten uit de strafrechtsketen gezamenlijk een groot aantal indicatoren voor een LVB benoemden, met name op het gebied van waargenomen gedrag, moeizame communicatie en informatie over de achtergrond van het slachtoffer (wonen, opleiding, zelfstandigheid), noemde elke individuele respondent vaak niet meer dan twee of drie indicatoren. De in de interviews genoemde vooronderstellingen met betrekking tot de kenmerken van een LVB zijn niet altijd correct en kennis over de kenmerken en gevolgen van een LVB schiet soms tekort. Het contact tussen professional en slachtoffer is vaak te kort om een LVB te kunnen herkennen. Hoewel in de hele keten verbetering van herkenning nodig lijkt, is hierbij niet in elke

situatie dezelfde mate van sensitiviteit nodig: soms kan worden volstaan met het herkennen van kwetsbaarheid, op andere plekken is meer gedetailleerde diagnostiek nodig.

Communicatie

De wijze van (mondelinge en schriftelijke) informatieverstrekking vanuit de strafrechtketen sluit niet goed aan op slachtoffers met een LVB. Adequaats aanvullend (folder)materiaal ontbreekt vaak. Dit beïnvloedt het recht op informatie voor slachtoffers met een LVB en daarmee ook hun toegang tot mogelijke andere rechten. Post wordt vaak niet geopend door slachtoffers met een LVB. Indien dit wel gebeurt is de inhoud en het taalniveau van de brief voor hen vaak te moeilijk. Meestal wordt aangegeven hoe men een toelichting op de inhoud van de brief kan krijgen maar dit vergt initiatief van het slachtoffer, hetgeen moeilijk is. Het ontvangen van correspondentie die niet wordt begrepen leidt tot een verminderd gebruik van rechten en extra spanning voor het slachtoffer.

Kennis

Gezien de grote heterogeniteit van de doelgroep zal in de omgang met slachtoffers met een LVB niet kunnen worden volstaan met een standaardbenadering op basis van protocollen. Er zal steeds afstemming moeten worden gezocht op de mogelijkheden en behoeftes van het individu. Hiervoor is kennis en inzicht nodig in de gevolgen van de problematiek. LVB-problematiek verdient een plaats in de basisopleiding van de verschillende beroepsgroepen, maar zal ook via bij- en nascholing onder de aandacht moeten worden gebracht. Naast een brede basiskennis in de keten zijn specialisten nodig die professionals kunnen ondersteunen bij meer complexe zaken zoals het verhoor. Daarnaast is het belangrijk te letten op diverse houdingsaspecten, waarmee de drempel tot de strafrechtketen voor slachtoffers met een LVB verlaagd kan worden en de invloed van (onbewuste) vooroordelen verkleind kan worden.

Ondersteuning

Er is een breed gedeelde mening dat slachtoffers met een LVB ondersteuning nodig hebben voor het goed effectueren van hun rechten. De huidige procedures vergen vaak meer zelfstandigheid dan doorgaans verwacht kan worden van slachtoffers met een LVB. Hulp wordt echter relatief vaak niet geaccepteerd en komt, wanneer dat wel gebeurt, moeilijker of niet van de grond. Er is tegelijkertijd een spanningsveld tussen het respecteren van de autonomie van het slachtoffers met een LVB enerzijds, en de wens hen de noodzakelijk geachte ondersteuning te bieden anderzijds. Slachtoffers met een LVB zijn zelf niet goed in staat om hulpbronnen aan te boren. De ondersteuning die vanuit de strafrechtketen aan hen geboden wordt is vaak niet afgestemd op de LVB en de voor goede ondersteuning benodigde tijd is vaak niet beschikbaar. Als mensen met een LVB reguliere ondersteuning hebben, heeft deze doorgaans onvoldoende kennis van het slachtoffertraject. Bovendien hebben ook zij niet altijd de mogelijkheid voldoende ondersteuning te bieden, door gebrek aan tijd of botsende belangen. In de praktijk krijgen slachtoffers vaak met verschillende ondersteuners te maken, waarbij de onderlinge afstemming niet altijd goed verloopt. Wanneer de strafrechtketen samenwerkt met zorgprofessionals speelt nog een tweede spanningsveld: dat tussen de wens tot het delen van informatie enerzijds, en de privacy van het slachtoffer anderzijds. Zorgprofessionals en strafrechtketen mogen niet zonder meer informatie uitwisselen zonder toestemming van het slachtoffer. Tegelijkertijd is het zaak geen (pijnlijke of confronterende) informatie achter te houden voor het slachtoffer bijvoorbeeld vanuit de wens hen te beschermen tegen de psychische belasting die het slachtoffer-

traject met zich meebrengt. De vraag wat de mogelijkheden tot ondersteuning zijn tijdens situaties waar het slachtoffer bevraagd wordt is complex en per geval zal zorgvuldig moeten worden bekeken welke gevolgen de verschillende mogelijkheden tot ondersteuning kunnen hebben voor de betrouwbaarheid van de verklaring.

Fase van pre-aangifte en aangifte

Voorafgaand aan de beslissing contact te zoeken met de strafrechtsketen liggen verschillende drempels voor slachtoffers met een LVB. Deze vallen buiten de reikwijdte van dit onderzoek, hoewel ze kort worden benoemd. Ook als de keus om naar de politie te stappen eenmaal gemaakt is, zijn er verschillende processen die de kans op een succesvolle aangifte verkleinen. Zo is het voor slachtoffers met een LVB moeilijker een coherent verhaal te vertellen, en hebben zij meer moeite met het aanleveren van bewijs. Ook vertonen zij vaker ongerijmd gedrag en bestaan er bij de professional soms vooronderstellingen over de betrouwbaarheid van hun verklaringen. Dit kan leiden tot een verminderde bereidheid tot het opnemen van een aangifte en een kleinere kans dat de zaak na een aangifte wordt opgepakt. Gezien de beïnvloedbaarheid van mensen met een LVB zal terughoudendheid in het opnemen van een aangifte sneller leiden tot het onverrichterzake huiswaarts keren van het slachtoffer. Daarnaast is het systeem zo ingericht dat aangifte in niet-acute situaties in principe alleen op afspraak gebeurt. Dit is een extra obstakel voor slachtoffers met een LVB. Wanneer het wel tot het opnemen van een aangifte komt vergroten tijd- en ruimtegebrek en een onjuiste vraagstelling de kans op een ondeugdelijke aangifte. De inzet van extra maatregelen voor het verhoren van slachtoffers met een LVB is bij minder zware delicten niet vanzelfsprekend. Ondersteuning van het slachtoffer bij de aangifte door de omgeving is niet altijd wenselijk, terwijl ondersteuning door een deskundige niet altijd haalbaar is. De belasting van een aangifte voor slachtoffers met LVB is echter extra groot, met name wanneer deze het gevoel heeft dat hij wordt aangevallen of niet wordt geloofd.

Fase van opsporingsonderzoek en vervolging

Wanneer slachtoffers met een LVB in deze fase voor een tweede keer gehoord worden, door de politie of bij de RC, kan dit bij hen meer dan gemiddeld leiden tot het gevoel niet geloofd te worden: één keer verhoren was immers klaarblijkelijk niet genoeg. Dit kan leiden tot een verandering in de verklaring, hetgeen de (ingeschatte) geloofwaardigheid vervolgens kan verkleinen. Verhoor bij de RC door een of meer advocaten van de verdachte(n) kan bedreigend en verwarrend zijn; het soort vragen dat hierbij doorgaans gesteld wordt is voor slachtoffers met een LVB veelal ongeschikt. Ten opzichte van het horen ter zitting heeft het horen bij de RC wel voordelen: minder procesdeelnemers, duidelijke gerichtheid op het slachtoffer en de meer informele setting kunnen het ervaren machtsverschil en de onbekendheid van de situatie verminderen. Dit wordt juist voor slachtoffers met een LVB als extra helpend gezien.

Voor slachtoffers met een LVB is de rechtvaardiging voor het verloop en de duur van het traject moeilijker te doorzien. Zij zullen bovendien in eerste instantie niet altijd juist inschatten in hoeverre zij geïnformeerd willen worden gedurende het proces. Ook zullen zij relatief vaker niet geïnformeerd *kunnen* worden over het verloop van de zaak, aangezien mensen met een LVB vaker slachtoffer worden van een iemand uit de omgeving: de angst bestaat dan dat gevoelige informatie via hen bij de dader terechtkomt. Het inventariseren van de wensen en belangen van het slachtoffer met een LVB en het in kaart brengen van eventueel geleden schade verloopt niet altijd goed. Het invullen van (dit soort) formulieren is moeilijk en de vanuit het OM veronderstelde actieve wederkerigheid is proble-

matisch voor deze groep. Ook bij een slachtoffergesprek met een officier van justitie, als dit al plaatsvindt, lukt het niet altijd de belangen van het slachtoffer met een LVB helder te krijgen. Inzage krijgen in de dossierstukken lijkt voor slachtoffers met een LVB daarnaast soms extra moeilijk op grond van vooronderstellingen met betrekking tot hun betrouwbaarheid.

De grotere kans op overlap tussen ouderschap en slachtofferschap en het soms onverstandig geachte gedrag van het slachtoffer zelf leiden tot een grotere kans op bijvoorbeeld een sepot op basis van veronderstelde medeschuld. Ook los daarvan is het voor slachtoffers met een LVB vaak moeilijker een sepot-beslissing te begrijpen, bijvoorbeeld doordat ze dit sterker op zichzelf betrekken. Als het wel tot vervolging komt hebben slachtoffers met een LVB niet alleen vaker irreële ideeën over de hoogte van de mogelijke schadevergoeding en strafeis, er lijkt ook een grotere kans te zijn op een lagere schadevergoeding en strafeis dan in zaken waarin het slachtoffer geen LVB heeft.

Fase van berechting en tenuitvoerlegging

De voor- en nadelen van aanwezigheid ter zitting zijn voor slachtoffers met een LVB moeilijk te overzien. Het bijwonen van de zitting is voor slachtoffers met een LVB doorgaans extra moeilijk: het onbegrip over hun beperkte rol en van wat er gebeurt en gezegd wordt, de confrontatie met de verdachte en de ontkrachting van het eigen verhaal door de verdediging van de verdachte kunnen juist voor slachtoffers met een LVB extra belastend zijn. Hoewel het horen van kwetsbare slachtoffers doorgaans bij de RC plaatsvindt, gebeurt dit niet altijd. Hierbij wordt onderschat hoe belastend horen ter zitting kan zijn voor deze slachtoffers.

Bij het gebruikmaken van het spreekrecht kan het voor slachtoffers met een LVB extra lastig zijn zich te beperken tot de gevolgen van het delict. Ook het verwoorden van gevoelens is moeilijk voor slachtoffers met een LVB. Ondersteuning op deze gebieden is voor hen dan ook extra van belang maar is niet altijd beschikbaar. De uitspraak van de rechter en procedures rondom de uitkering van een schadevergoeding zijn voor slachtoffers met een LVB moeilijker te begrijpen, zeker wanneer dit per brief wordt medegedeeld. Hoewel uit ander onderzoek blijkt dat de kans dat een vordering wordt toegewezen groter is als het slachtoffer een derde gemachtigd heeft, zal dit maar bij een deel van de slachtoffers met een LVB spelen, terwijl voor de gehele groep het risico bestaat dat als gevolg van de beperking van het slachtoffer juist een lagere schadevergoeding wordt toegekend. Voorts speelt ook in deze fase weer het spanningsveld tussen autonomie en bescherming, waardoor de keuze over het ontvangen van informatie over de tenuitvoerlegging, ondanks het wilsbekwaam zijn, soms niet bij het slachtoffer met een LVB ligt, maar door anderen voor hem wordt gemaakt.

Overkoepelende knelpunten

In bovenstaande knelpunten kan kunnen drie probleemgebieden voor het slachtoffer onderscheiden worden: (1) Onbegrip met betrekking tot de gang van zaken; (2) Moeite met het voldoen aan de eisen en verwachtingen van het systeem; (3) Invloed van vooronderstellingen met betrekking tot de LVB. Oplossingen hiervoor moeten worden gezocht op het gebied van herkenning, kennisversterking, ondersteuning en communicatie. Ook op het gebied van deze oplossingen worden echter knelpunten gesignaleerd, namelijk: (4) Beperkte herkenning van de LVB; (5) Onvoldoende kennis van en begrip voor (de gevolgen van) een LVB; (6) Moeizame toegang tot en acceptatie van ondersteuning; (7) Communicatie die niet is afgestemd op het slachtoffer. Toelichting op al deze knelpunten wordt gegeven in hoofdstuk 3.7.

Een aanzienlijk deel van de genoemde knelpunten ligt dus op het gebied van mogelijke oplossingsrichtingen en betreft tekortschietende kwaliteiten en mogelijkheden van de strafrechtsketen. De experts lijken de meeste prioriteit te geven aan juist die knelpunten. De gedachte hierachter lijkt te zijn dat wanneer hier aandacht aan besteed wordt, problemen als gevolg van onheuse of niet passende bejegening en te hoge verwachtingen gesteld aan het slachtoffer met een LVB in de context van de strafrechtsketen ook verminderen. De meeste aandacht zou volgens de experts daarom moeten uitgaan naar communicatie, herkenning, kennis en houding.

Opllossingsrichtingen

Op basis van de interviews met respondenten uit de strafrechtsketen en met LVB-deskundigen zijn diverse oplossingsrichtingen geformuleerd. Vanwege de complexiteit van de problematiek zijn deze niet één op één te koppelen aan de geformuleerde knelpunten. De oplossingsrichtingen zijn wel onderverdeeld in bovengenoemde vier gebieden: ‘verbeteren van herkenning’, ‘verbeteren van kennis, vaardigheden en houding’, ‘faciliteren van adequate ondersteuning’ en ‘afstemmen van communicatie’. De verschillende oplossingsrichtingen worden genoemd en toegelicht in hoofdstuk 3.7.

Door de experts werd een sterke nadruk gelegd op herkenning van de problematiek en aangepaste communicatie. Tegelijkertijd werd erkend dat hiervoor kennisversterking nodig is. Men was van mening dat veel procedurele zaken niet specifiek voor de doelgroep aangepast kunnen worden. Om deze reden werd voor slachtoffers met een LVB ondersteuning, bij voorkeur door een soort casemanager, bij lichte zaken evenzeer van belang geacht als bij zware zaken.

Vergelijkbare groepen – vergelijkbare problematiek?

Door respondenten werden verschillende andere groepen slachtoffers genoemd die zij als kwetsbaar zien; een aantal respondenten benadrukte dat, deels afhankelijk van de persoon van het slachtoffer en de context, alle slachtoffers eigenlijk kwetsbaar zijn. Genoemd werden anderstalige slachtoffers, slachtoffers uit een andere cultuur en religie, kinderen, jongeren, ouderen en dementerenden, illegalen, daklozen, en slachtoffers met psychiatrische aandoeningen, autisme, lichamelijke beperkingen, verslavingsproblematiek, een laag opleidingsniveau, analfabetisme en een sociale achterstand. Hoewel grote verschillen tussen de groepen werden gezien werden door de meeste experts deze groepen wel herkend als extra kwetsbaar. Met name de problematiek van mensen met ontwikkelings- of psychische problematiek en van dyslectici overlapt volgens de experts met die van slachtoffers met een LVB. De experts vreesden dat er een situatie kan ontstaan waarbij de professional ter plekke een groot aantal verschillende factsheets of informatiekaartjes bij de hand zou moeten hebben voor verschillende kwetsbare groepen. Op die gebieden waar duidelijk overlap is in de problematiek van de verschillende kwetsbare groepen, bijvoorbeeld op het gebied van assertiviteit, begrip of overzicht zouden volgens de experts dan ook algemene handvatten gegeven moeten worden. Tegelijkertijd zal er oog moeten zijn voor de eigenheid van de LVB-problematiek; zelfs waar generieke oplossingen denkbaar zijn zal fine-tuning op LVB-specifieke kenmerken vaak nodig zijn.

Tot slot

Bovenstaande bevindingen geven antwoord op de gestelde onderzoeksvragen. Duidelijk werd dat in ieder geval een deel van de slachtoffers met een LVB op een aantal gebieden extra problemen er-

vaart in de strafrechtsketen. Ook bevestigen de bevindingen uit dit onderzoek dat een LVB kan leiden tot een hoger risico op secundaire victimisatie. De gesuggereerde oplossingsrichtingen zijn divers. Met opzet wordt gesproken over oplossingsrichtingen en niet over oplossingen: het onderzoek leidt niet tot concrete prescriptieve instructies over hoe de verschillende actoren in specifieke situaties moeten handelen. Het is nu aan de verschillende werkvelden om, aan de hand van de gesignaleerde knelpunten en geopperde oplossingsrichtingen en geïnspireerd door de vele door de respondenten genoemde voorbeelden, beleid te formuleren waarmee praktische invulling wordt gegeven aan de oplossingsrichtingen passend in de huidige werkwijze en kaders van het desbetreffende werkveld. Hoewel het onderzoek een aantal beperkingen kent heeft de gekozen werkwijze geleid tot een schat aan informatie die voor elk van de verschillende betrokken werkvelden aanknopingspunten zal bieden om mee aan de slag te gaan.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting.....	5
1 Inleiding.....	17
1.1 Aanleiding.....	17
1.2 Kenmerken van een licht verstandelijke beperking.....	18
1.3 Slachtofferschap bij mensen met een verstandelijke beperking.....	21
1.4 Positie van het slachtoffer in het strafproces	23
1.5 Secundaire victimisatie van slachtoffers met een LVB.....	25
1.6 Afbakening van het onderzoek	26
2 Methode.....	29
2.1 Onderzoeksoptzet.....	29
2.2 Literatuuronderzoek.....	30
2.3 Interviews met professionals in de strafrechtsketen.....	31
2.4 Interviews met LVB-deskundigen.....	34
2.5 Analyse van de interviews.....	37
2.6 Opzet expertmeeting	38
2.7 Opzet evaluatie van de schriftelijke communicatie	39
2.8 Leeswijzer	39
3 Resultaten I: Knelpunten.....	41
3.1 Herkenning	41
3.1.1 Inleiding.....	41
3.1.2 Buitenlandse ervaringen omtrent (vereiste) sensitiviteit van herkenning	42
3.1.3 Indicatoren voor herkenning in de praktijk.....	43
3.1.4 Moeilijkheden bij herkenning.....	49
3.1.5 Conclusie	51
3.2 Het informeren van het slachtoffer	52
3.2.1 Inleiding	52
3.2.2 Communicatie in eerste fasen: mondeling	52
3.2.3 Schriftelijke communicatie	54
3.2.4 Conclusie	57
3.3 Ondersteuning.....	57

3.3.1	Inleiding	57
3.3.2	Verschillende mogelijkheden tot ondersteuning	58
3.3.3	Het aanboren van hulpbronnen	60
3.3.4	Acceptatie en continuering van hulp	61
3.3.5	Autonomie versus bemoeizorg	62
3.3.6	Benodigde kennis bij beschikbare ondersteuning	63
3.3.7	Grenzen aan beschikbare tijd	64
3.3.8	Continuïteit in ondersteuning	65
3.3.9	Beperkingen en belangen van ondersteuners	66
3.3.10	Ondersteuning op specifieke momenten	67
3.3.11	Conclusie	68
3.4	Pre-aangifte en aangifte	69
3.4.1	Inleiding	69
3.4.2	Knelpunten en overwegingen vóór eerste contact met instanties	70
3.4.3	Toegankelijkheid van de strafrechtsketen	77
3.4.4	Invloed van LVB op het tot stand komen van een aangifte	78
3.4.5	(Het overzien van) de consequenties van melding of aangifte	83
3.4.6	Een ‘goede’ aangifte	85
3.4.7	Speciale waarborgen bij het horen	88
3.4.8	Aanwezigheid van derden bij de aangifte	90
3.4.9	Conclusie	92
3.5	Opsporingsonderzoek en vervolging	93
3.5.1	Opsporingsonderzoek	93
3.5.2	Informatie over het verloop van de zaak	96
3.5.3	De belangen van het slachtoffer bij de keuze voor een afdoening	98
3.5.4	Onvrede met niet vervolgen	100
3.5.5	Het verhalen van schade	102
3.5.6	Toevoegen en kennisname processtukken	103
3.5.7	Strafeis en verwachtingen	104
3.5.8	Conclusie	105
3.6	Berechting en tenuitvoerlegging	106
3.6.1	Inleiding	106
3.6.2	Keuze voor aanwezigheid ter zitting	107
3.6.3	Begrip van de gang van zaken ter zitting	110

3.6.4	Horen ter zitting	112
3.6.5	Spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring	113
3.6.6	Vordering benadeelde partij	114
3.6.7	Vonnis	115
3.6.8	Tenuitvoerlegging.....	117
3.6.9	Conclusie	118
3.7	De balans opgemaakt: knelpunten	119
3.7.1	Overkoepelende knelpunten.....	119
3.7.2	Rangschikking van knelpunten door deelnemers expertmeeting.....	123
3.7.3	Conclusie	125
4	Resultaten II: Oplossingsrichtingen	127
4.1	Herkennen	127
4.1.1	Wie moet wat herkennen?.....	127
4.1.2	Verbetering van herkenning.....	128
4.1.3	Conclusie	129
4.2	Kennis, vaardigheden en houding.....	131
4.2.1	Kennis en vaardigheden in de strafrechtsketen.....	131
4.2.2	Houding ten opzichte van slachtoffers met een LVB	133
4.2.3	Kennis en vaardigheden in de gehandicaptensector	135
4.2.4	Conclusie	135
4.3	Ondersteuning.....	136
4.3.1	Aanbod en acceptatie van ondersteuning	136
4.3.2	Verschillende ondersteuners en samenwerking.....	137
4.3.3	De belangen van het slachtoffer	139
4.3.4	Inhoud van de ondersteuning	139
4.3.5	Ondersteuning bij aangifte en verhoor	141
4.3.6	Conclusie	143
4.4	Communicatie	144
4.4.1	Mondelinge communicatie	144
4.4.2	Schriftelijke communicatie.....	147
4.4.3	Mondeling of schriftelijk?.....	149
4.4.4	Conclusie	149
4.5	De balans opgemaakt: oplossingsrichtingen.....	150
4.5.1	Overkoepelende oplossingsrichtingen	150

4.5.2	Rangschikking van oplossingsrichtingen door deelnemers expertmeeting.....	156
4.5.3	Conclusie	161
5	Kwetsbare groepen - vergelijkbare problematiek?.....	163
5.1	Kwetsbare groepen	163
5.1.1	“Iedereen”	163
5.1.2	Anderstalig, cultuur, religie	163
5.1.3	Psychiatrische aandoeningen, autisme	164
5.1.4	Kinderen, jongeren.....	165
5.1.5	Ouderen, dementerenden	166
5.1.6	Verslaafd, illegaal, dakloos.....	166
5.1.7	Laagopgeleid, analfabeet, sociale achterstand	166
5.1.8	Zedenslachtoffers.....	167
5.1.9	Lichamelijke beperking.....	167
5.2	Visie van deelnemers aan de expertmeeting.....	167
5.3	Conclusie	168
6	Conclusie en discussie	169
6.1	Bevindingen.....	169
6.2	Discussie	175
6.2.1	Beperkingen van het onderzoek	175
6.2.2	Aandachtspunten voor aansluiting bij bredere ontwikkelingen	177
	Literatuurlijst.....	179
	Bijlage 1: Respondenten strafrechtsketen	187
	Bijlage 2: Geraadpleegde LVB-deskundigen.....	188
	Bijlage 3: Deelnemers expertmeeting.....	189
	Bijlage 4: Gebruikte afkortingen	190
	Bijlage 5: Schriftelijke correspondentie	191

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De afgelopen jaren is er, zoals oud-staatsecretaris Teeven het in 2013 verwoordde, “vanuit de overheid veel gedaan om de slachtoffers van criminaliteit en nabestaanden bij te staan, hen een stem te geven, hun positie in het strafrecht te versterken en er voor te zorgen dat zij in staat zijn hun leven zo snel en zo goed mogelijk weer op te pakken”¹. In dit kader wordt er steeds meer aandacht besteed aan de rechten en behoeften van slachtoffers, waarbij wordt gezocht naar “een betere balans tussen de aandacht van de overheid voor daders en de aandacht voor slachtoffers”. Sinds de jaren tachtig heeft het Openbaar Ministerie (OM) verschillende richtlijnen opgesteld ter verbetering van de bejegening van slachtoffers. De Wet Terwee uit 1995 verruimde de mogelijkheden om binnen het strafproces aan een slachtoffer schadevergoeding toe te kennen; een decennium later werden de mogelijk tot het indienen van een schriftelijke slachtofferverklaring en de mogelijkheid te spreken tijdens de strafzitting in het leven geroepen. In 2011 werd de positie van slachtoffers nog verder wettelijk versterkt met de Wet versterking positie slachtoffers in het strafproces. Ook binnen de EU wordt de positie van slachtoffers van belang geacht; de status van het slachtoffer in de strafprocedure werd vastgelegd in een Kaderbesluit (2001/220/JBZ). Met de Europese richtlijn (2012/29/EU)² die in november dit jaar in werking zal treden en het kaderbesluit vervangt worden de rechten, ondersteuning en bescherming van slachtoffers van misdrijven verder versterkt. Deze richtlijn legt de minimumnormen vast voor de rechten van slachtoffers van strafbare feiten, en voor de ondersteuning en de bescherming van deze slachtoffers tegen onder andere secundaire en herhaalde victimisatie. Hierbij wordt gesteld dat sommige slachtoffers in bijzondere mate risico lopen op onder andere herhaald slachtofferschap en secundaire victimisatie. Om deze slachtoffers te identificeren moet bij alle slachtoffers een individuele beoordeling worden uitgevoerd om zo te bepalen of zij bijzondere beschermingsmaatregelen nodig hebben, en zo ja welke dat zijn (2012/29/EU).

In 2012 signaleerde de Nationale ombudsman dat er op het gebied van de effectuering van rechten en het voorkomen van herhaald en secundair slachtofferschap desalniettemin met enige regelmaat iets misgaat. Knelpunten zijn onder andere gelegen in problemen omtrent het opnemen van de aangifte, het opstarten van het opsporingsonderzoek, de informatieverstrekking aan het slachtoffer, de inbreng van het slachtoffer, het rekening houden met het slachtoffer bij bijvoorbeeld de planning van de zitting, voegen in het strafproces en het verkrijgen van schadevergoeding (Van der Velden, Van Dam, Van der Putten, Marseille & Broeshart, 2012). Duidelijk is dat het voor het daadwerkelijk kunnen uitoefenen van de toegekende rechten van belang is dat slachtoffers hiervoor waar nodig ondersteuning ontvangen; (extra) kwetsbare slachtoffers kunnen daarbij bijzondere beschermingsmaatregelen nodig hebben. Kwetsbaarheid van slachtoffers kan te maken hebben met het soort delict

---

¹ Brief van de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 22 februari 2013 (33 552).

² Richtlijn 2012/29/EU van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 25 oktober 2012: Richtlijn tot vaststelling van minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten en ter vervanging van het Kaderbesluit 2001/220/JBZ; Publicatieblad van de Europese Unie, 14-11-2012.

waarvan zij slachtoffer zijn geworden, maar ook met persoonlijke kenmerken. Essentieel is het idee dat *maatwerk* vereist is³. Het Ministerie van Veiligheid en Justitie ontwikkelt hiertoe een assessment van risicofactoren waarbij aandacht wordt besteed aan het signaleren van kwetsbaarheid voor herhaald slachtofferschap, secundaire victimisatie, intimidatie en vergelding.

Het is goed denkbaar dat slachtoffers met een licht verstandelijke beperking (LVB) hun rechten vaker niet weten te effectueren dan normaalbegaafde slachtoffers. Dit kan op zich al leiden tot een grotere kans op secundaire victimisatie. Onder secundaire victimisatie wordt immers ook de schade verstaan die slachtoffers kunnen ondervinden door een niet passende bejegening door functionarissen van de politie, justitie of andere overheidsinstellingen (Van Dijk, Toornvliet & Sagel-Grande, 2006). Behalve dat secundaire victimisatie kan optreden als gevolg van het niet effectueren van rechten, kan secundaire victimisatie ook ontstaan door het zich niet gehoord voelen of door onnodige belasting van het slachtoffer. De kenmerken van een LVB maken de kans hierop waarschijnlijk hoger dan bij normaalbegaafde slachtoffers. In de Europese richtlijn worden het ontwikkelingsniveau en het intellectuele en emotionele vermogen van het slachtoffer dan ook verschillende malen genoemd als enkele van de persoonlijke kenmerken waarmee men rekening moet houden.

In deze context is in opdracht van het WODC onderzoek gedaan naar de vraag:

Hoe kunnen slachtoffers met een licht verstandelijke beperking (LVB) daar waar nodig ondersteund worden in het effectueren van hun rechten en beschermd worden tegen secundaire victimisatie?

Hiertoe is literatuuronderzoek gedaan en zijn verschillende actoren in de strafrechtsketen bevestigd over enerzijds de knelpunten voor slachtoffers met een LVB en anderzijds mogelijke oplossingsrichtingen (zie H2 voor een uitgebreide beschrijving van de onderzoeksopzet). Dit rapport is een weergave van de bevindingen van dit onderzoek. In deze inleiding wordt de context van het onderzoek verder geschetst. Wat een LVB inhoudt wordt beschreven in paragraaf 1.2. Uit de literatuur wordt duidelijk dat mensen met een verstandelijke beperking (VB) vaker dan gemiddeld slachtoffer worden van criminaliteit en dat hun slachtofferschap specifieke aspecten kent. Dit wordt uitgelegd in paragraaf 1.3. In Nederland is de afgelopen decennia veel aandacht geweest voor de rol van het slachtoffer in het strafproces; deze rol wordt beknopt beschreven in paragraaf 1.4. In paragraaf 1.5 wordt kort ingegaan op het begrip secundaire victimisatie in de context van dit onderzoek. Tot slot worden in paragraaf 1.6 enkele keuzes met betrekking tot de afbakening van dit onderzoek toegelicht.

1.2 Kenmerken van een licht verstandelijke beperking

Definitie

Voor inzicht in de mogelijke gevolgen van een LVB op het kunnen effectueren van slachtofferrechten en op het risico op secundair slachtofferschap, is een goed begrip van de kenmerken van een LVB noodzakelijk. Van een LVB wordt in Nederland doorgaans gesproken bij een IQ tussen de 50 en de 85 in combinatie met een beperkt aanpassingsvermogen en bijkomende problematiek (De Beer, 2011),

---

³ zie ook brief van de Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 22 februari 2013 (33 552); en bijbehorend visiedocument (blg-209990).

een definitie die ook in dit rapport wordt aangehouden. Het IQ wordt doorgaans vastgesteld met een IQ-test. IQ-tests meten verschillende aspecten van intelligentie, zoals het functioneren van het werkgeheugen, aandacht en concentratie, redeneren, begrip en woordenschat, conceptualiseren, rekenen en ruimtelijk inzicht. Van problemen in het aanpassingsgedrag is sprake wanneer men moeite heeft met bijvoorbeeld communicatie, zelfverzorging, zelfstandig wonen, gebruik maken van voorzieningen, het nemen van beslissingen, werk, ontspanning, gezondheid of veiligheid (Schalock et al., 2010).

De hierboven genoemde Nederlandse definitie wijkt af van de internationale definities zoals die van de *American Association on Intellectual and Developmental Disabilities* (AAIDD), waarbij doorgaans uitgegaan wordt van een LVB bij een IQ tussen de 50 en de 70 (Schalock et al., 2010). De bovengrens van een IQ van 70 wordt in Nederland echter ervaren als te rigide. Hoewel ook buiten Nederland wordt geconstateerd dat mensen met een IQ tussen 70 en 85 regelmatig moeite hebben om zich staande te houden in de maatschappij (Tymchuk, Lakin & Luckasson, 2001), wordt deze groep in buitenslands onderzoek vaak niet meegenomen. Vaak wordt in dergelijke studies ook geen ondergrens aangegeven, zodat niet duidelijk is of het voornamelijk gaat over mensen met een IQ boven de 50 of met name om mensen met een lager IQ. Wanneer in dit rapport onderzoek wordt aangehaald waarbij de gehanteerde IQ-grenzen niet duidelijk zijn, zal in meer algemene termen worden gesproken over mensen met een verstandelijke beperking (VB).

Herkenbaarheid en kenmerken

Herkenning van de LVB-problematiek is noodzakelijk voor een passende bejegening (Kaal, 2013). Een LVB is doorgaans niet herkenbaar aan fysieke of duidelijke gedragskenmerken. Vaak is er intensiever contact nodig voordat duidelijk wordt wat de oorzaak is van onhandigheden in het contact of van praktische problemen. Ook persoonlijkheidskenmerken kunnen zeer uiteenlopend zijn (Snell et al., 2009). De problemen waar mensen met een LVB tegenaan lopen zijn ook buitengewoon divers. Daar komt bij dat een IQ-score een versimpelde weergave van de werkelijkheid geeft. Het komt zeker bij mensen met een LVB vaak voor dat iemand op bepaalde subtests (veel) lager scoort dan op andere subtests (disharmonisch profiel). Zo is het dan ook goed denkbaar dat iemand verbaal best capabel overkomt, maar zeer veel moeite heeft met de uitvoering van taken. Daarnaast lopen de cognitieve ontwikkeling en de sociaal-emotionele ontwikkeling vaak niet synchroon, waarbij de laatste vaak achterloopt bij de eerste. Vaak zie je dat iemand die bijvoorbeeld cognitief functioneert op het niveau van een elfjarige, sociaal-emotioneel reageert als een kleuter (Roos, 2014). Ook de bijkomende problematiek en de resulterende (gedrags-)kenmerken zijn divers. Het is dan feitelijk ook niet zo dat er gesproken kan worden over 'de problematiek' van mensen met een LVB. Het gebrek aan uiterlijke kenmerken en de disharmonische ontwikkeling leiden in de dagelijkse praktijk vaak tot onderschatting van de problematiek en daarmee tot overvraging van de persoon met een LVB.

Ondanks de heterogeniteit zijn er wel enkele kenmerken te benoemen die vaker voorkomen binnen deze groep (De Wit, Moonen & Douma, 2011; Kaal, Negenman, Roeleveld & Embregts, 2011; Roos, 2014):

- Op cognitief vlak wordt vaak gezien dat de waarneming niet nauwkeurig is en de aandacht minder selectief. Door beperkingen in het werkgeheugen kan minder informatie tegelijkertijd verwerkt worden. Het ordenen, categoriseren en rangschikken van informatie en het onderscheiden van hoofd- en bijzaken gaat minder goed, waarbij men sneller is afgeleid door prik-

kels en overspoeld wordt door informatie. Dit maakt het moeilijker om de gevolgen van keuzes te overzien. Door de moeizame informatieverwerking is het denktempo vaak lager, wat het lastiger maakt een gesprek of instructies te volgen. Ook heeft men vaak meer tijd nodig om tot een antwoord te komen en bezit men minder flexibiliteit in het denken. Er is vaker sprake van problemen op het gebied van zelfsturing en het plannen en uitvoeren van complexe taken. De problemen met het werkgeheugen gaan ook samen met problemen in het overzetten van informatie naar het langetermijngeheugen. Daarbij is abstraheren en generaliseren van het geleerde vaak moeilijk; de geleerde informatie wordt nauwelijks vertaald naar andere situaties en men is meer gericht op het hier en nu.

- Er spelen diverse problemen op het vlak van taal, rekenen en inzicht in tijd en ruimte. Op het gebied van taal is er vaak sprake van een beperkte kennis en een beperkt begrip van woorden. De taalzwakte kan zowel receptief als expressief zijn. Het ontvangen van een boodschap wordt niet alleen bemoeilijkt door een beperkte woordenschat, maar ook doordat men vaak moeite heeft met lange zinnen en abstract taalgebruik. De moeite die men heeft met het onder woorden brengen van de eigen boodschap heeft ook gevolgen voor het reflecteren op gedachten, gevoelens, problemen, keuzes en oplossingen met behulp van 'innerlijke taal'. Overigens is ook bekend dat het reproduceren van (hulpverlenings-)jargon ertoe kan leiden dat men overschat wordt. Tenslotte heeft het feit dat men vaak moeite heeft met abstracte symbolen zoals letters en cijfers gevolgen voor de lees- en rekenvaardigheden en het omgaan met geld. Moeite met ruimtelijk denken kan er voor zorgen dat het moeilijker is de weg te vinden, terwijl moeite met het begrip tijd maakt dat men minder goed staat is om gebeurtenissen in de tijd te plaatsen en een chronologische volgorde te bepalen.
- De sociaal-emotionele leeftijd van mensen met een LVB is zoals gezegd vaak nog lager dan de cognitieve leeftijd. Mede door het niet goed kunnen onderscheiden en uiten van emoties heeft men moeite met de emotie-regulatie, waardoor het gedrag soms onvoorspelbaar is. Tegelijkertijd zijn er soms problemen met het uitstellen van de behoeftebevrediging, waarbij men wat men voelt of wil meteen omzet in gedrag. Sociale situaties zijn vaak moeilijk voor mensen met een LVB en leiden tot stress. Er is vaker sprake van sociale onhandigheid, ongepast gedrag, conflicten, buitensluiting, pesten, beïnvloeding en 'foute' vrienden. De sociale informatieverwerking verloopt vaak minder efficiënt, waardoor het gedrag van anderen niet goed begrepen wordt (er is bijvoorbeeld vaker sprake van een vijandige interpretatie) en ook impliciete regels niet goed begrepen worden. Het bedenken van gedragsalternatieven tijdens sociale interacties is moeilijker waardoor men vaker kiest voor agressieve of passieve reacties in plaats van voor assertieve reacties.
- Aan de ene kant wordt vaak gezien dat mensen met een LVB goedgelovig en naïef zijn: ze geloven mensen makkelijker en stemmen sneller in zonder door te vragen, en zijn daardoor gemakkelijker voor de gek te houden, te gebruiken, of voor te liegen. Aan de andere kant zijn ze vaker wantrouwig en behoedzaam. Ze hebben vaker behoefte aan sociale bevestiging en hebben minder autonomie. Tegelijkertijd hebben mensen met een LVB vaak meer moeite zich te verplaatsen in een ander hetgeen egocentrisch kan overkomen.
- In relatie tot bovenstaande problemen hebben mensen met een LVB vaak een onrealistisch zelfbeeld. Soms is er sprake van overschatting van het eigen kunnen als gevolg van de geringe reflectie op het eigen handelen. Soms is er juist sprake van gevoelens van minderwaardigheid als gevolg van de vele faalervaringen in het verleden. Deze faalervaringen leiden er ook toe dat mensen met een LVB vaak minder op zoek gaan naar nieuwe informatie, minder